

A HARCOT, AMELYET ŐSEINK VÍVTAK

Németh Lajos: „Szigetet és mentőövet!” Életútinterjú 1986. Szerkesztette Beke László, Németh Katalin, Pataki Gábor, Tímár Árpád. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, MissionArt Galéria, Budapest 2017

IKirály István nemrég kiadott naplójának azonnal izgatott visszhangja támadt. Németh Lajos életinterjúja semmivel sem érdekteletlenebb vagy jelentéktlenebb Király könyvéénél. A beszédhelyzet az, hogy 1986 első felében Németh Lajos a tanszékén (ELTE, Művészettörténet) nyolc kollégája – egykori hallgatói – kérésére egy fél éven keresztül rendszeresen számot ad az életéről, s időnként válaszol kérdéseikre. Az alkalmakra gondosan fölkészül, jegyzetekkel, dokumentumokkal. Komolyan veszi a feladatot.

az intimitásnak
szinte semmilyen
szerepe nincsen
benne

INehéz meghatározni ennek az életrajznak a műfaját. Semmiképpen sem vallomásos jellegű. Az intimitásnak szinte semmilyen szerepe nincsen benne, a beszélő karakteréről csak nagyon közvetett benyomásokat nyerhetünk. A könyv elején belefutunk egy mondatba, hogy amikor Németh kamaszkorában édesanyja meghal, az nagy tragédia, de egyben felszabadulás is volt számára. Ez a mondat áll a levegőben: sehol semmilyen magyarázatot nem kapunk rá. A könyv végén idézi felesége egy megjegyzését, hogy egyedül Kondor Bélát tiszteli annyira, hogy nem vitatkozik vele. Ennyi.

olyan életútinterjút
olvasunk, amely
keveset láttat
az egyéniségből,
nem rekonstruálja
a visszaemlékező
gondolatvilágát,
és nem összegzi
tudományos
produkciónak sem

IHa a nagy tanárt keresnénk, ebben a könyvben nem találjuk meg. Duktusa inkább színtelen. Az persze kitűnik, hogy tájékozott, s nemcsak szűkebb diszciplínájában. Ám egy apró jel, hogy gyakran nem a szóban forgó szerzőről beszél, hanem többes számáról – X-ékről, Y-ékről, Bandmannékról, Białostockiékről, Jaussékról, Maussékról – inkább a jólétesültséget nyomatékosítja. A szűkebb diszciplínában elért eredményeiről – ezek közül Csontváry-kutatásáról a művelt nagyközönség is tud – majdnem semmi szó nem esik. És a 340 oldalas könyvben arra is egészen a 287. oldalig kell várni, hogy először találkozunk egy olyan megfigyeléssel – Schaár Erzsébet művészetének „funerális” jellegéről –, amely igazolja a finom műértőt. S hasonlót mondhatunk az elméletíróról is: az első teoretikus gondolat a 290. oldalon tűnik fel. Olyan életútinterjút olvasunk, amely keveset láttat az egyéniségből, nem rekonstruálja a visszaemlékező gondolatvilágát, és nem összegzi tudományos produkcióját sem.

IMi tölti ki akkor a könyv lapjait, s miért nevezhetjük mégis jelentős dokumentumnak? Harminc év, az ötvenes, hatvanas, hetvenes évek kultúrpolitikai harcainak ad fontos felvilágosításokat. Németh Lajos ugyanis a Rákosi-korszak második felében – amikor már Nagy Imre fellépése bizonyos alternatívákra adott

a pártközpont
képzőművészeti
felelőse volt

lehetőséget – a pártközpont képzőművészeti felelőse volt. A rendszernek homo novusokra volt szüksége, s ezért egy huszonöt éves ember nagy hatalmat összpontosíthatott a kezében, kevésbé a munkaköri leírása alapján, hanem informálisan, miközben persze bármikor el is bukhatott.

¶ Ellenfelei a '49-es fordulat homo novusai, mindenekelőtt az a Pogány Ö. Gábor, akinek 1947-es könyve, *A magyar festészet forradalmárai* adta Németh Lajosnak az első leckét művészettörténetből, és csinált kedvet hozzá. Továbbá Ék Sándor, Bán Béla, Oelmacher Anna és mások. Valójában a szocialista realizmus két változatáról van szó, olyan különbségekről, amelyeket legfőljebb egy-egy alkotó minősége igazolhatott. Ha megnézzük a szoborparkban Kerényi Jenő Osztapenko- és Mikus Sándor Steinmetz kapitány-szobrát – egy tehetséges és egy tehetégtelen művet –, fogalmat nyerünk, hogy miféle különbségek is lehettek ezek.

¶ Lényegében valamiféle tehetségvédelemről volt szó (Németh jelöltjei Vilt Tibor, Somogyi József, Domanovszky Endre). Valamint egy ehhez körített elméletről, amely az orosz tradíció – a peredvizsnyik (vándorfestők) realista mozgalmának tradíciója – leíró, illusztratív, irodalmi jellegével szemben (gondolom, ez jóval óvatosabban lehetett megfogalmazva) egy olyan monumentális realizmus mellett tette le a voksot, amelyben szerepe van a lélekállapotnak is, az első sorban Mednyánszky és Nagy István által képviselt hagyomány alapján. Ha akarom, kiolvashatok ebből egy magyar utat – ami a falukutató cserkész múltú, a népi írók és Németh László iránt érdeklődő Németh Lajosnak fontos lehetett –, de persze ehhez is meg kellett találni a szovjet mintát, a moszkvai Alekszander Geraszimovval szemben a leningrádi Borisz Joganszont; mindketten becses Sztálin-képek mesterei.

¶ Tanulságos történet, hogy '55 végén vagy '56 elején egy hatalmas grémium előtt, amelyben jelen van Rákosi, Farkas, Gerő, Vég Béla (igen, így hívtak egy felső vezetőt, aki nem örökölte nevét, hanem erre magyarosított – Németh úgy tudja, Weiszből, mások szerint Wéberből), Nagy Imre, Köböl József és mások, Farkas Mihály főlhánytorgatja, hogy Legéndy József dilettáns katonafestő partizán tárgyú képét kizsűrízték valahonnan, Csernus Tibor *Három lektorát* pedig bevették. Andics Erzsébet, aki meglepetésemre Németh Lajos szerint ekkor

egy olyan
monumentális
realizmus mellett
tette le a voksot,
amelyben szerepe
van a lélek-
állapotnak is

A rendszernek homo novusokra volt szüksége, s ezért egy huszonöt éves ember nagy hatalmat összpontosíthatott a kezében, kevésbé a munkaköri leírása alapján, hanem informálisan, miközben persze bármikor el is bukhatott.

a „haladás erői” mellett állt, a kérdést szakmainak minősíti, s felszólítja Némethet, hogy adjon magyarázatot. Mire ő azt állítja, hogy lehet Csernussal vitatkozni, de az ő képe egy tehetséges fiatal műalkotása, a másik pedig nem művészet, hanem amatőrizmus. Csönd, majd „Farkas azt mondta, igen, igen, de azért a téma fontos”.

konfliktusok, amelyeket „meg lehetett úszni” vagy egy szektás irányú változás esetén el lehetett bukni

¶ Az ilyen és hasonló esetek a XX. kongresszus utáni „olvadás” számalmas történetei; konfliktusok, amelyeket „meg lehetett úszni” vagy egy szektás irányú változás esetén el lehetett bukni. Olyan keretfeltételekhez kellett alkalmazkodni, amelyek tökéletesen abszurdak voltak. A mégiscsak képzett művészet-történész Pogány Ö. Gábor kiállt a giccsőz Felekiné Gáspár Anni – a szocialista realizmus számos Norman Rockwelljének egyike – mellett is. S polgári művésznek denúciálta Bernáth Aurélt (nem Illyése, hanem Máraija a mesterségének – mondta), aki a húszas, harmincas évek fordulóján talán a legnagyobb magyar festő volt, ekkorra konzervatív nézeteket valló mester (és kiváló művészeti író), akinek egykori irányvonalát legtehetségesebb tanítványa, Csernus vitte tovább. Németh lavírozik, védi Bernáthot, de – bármit jelentsen is ez – vissza is szorítja az általa támogatott monumentalista irány kedvéért. Mozgásteret a keretfeltételeken belül igen nagy; így írhatta első pozitív kritikáját Kondor Béláról, mint a pártközpont embere. De már '56-ban kérelmezi, hogy visszatérhessen a tudományhoz.

mozgásteret a keretfeltételeken belül igen nagy; így írhatta első pozitív kritikáját Kondor Béláról, mint a pártközpont embere

¶ 1956 után kezdődik Németh Lajos életének új köre. Még mindig csak huszonnyolc éves. Nem lép vissza a pártba, de megmarad befolyással bíró társutasnak. Szerepe van a Nemzeti Galéria megalapításában, amelynek aztán Pogány lesz az első főigazgatója, s a későbbi Művészettörténeti Kutatóintézet létrejöttében, amelyet majd Aradi Nóra igazgat. Művészetkritikusként tekintélyt szerez, méghozzá a hivatalos oldalon éppúgy, mint a progresszív művészek körében. A hatvanas évek kulturális társaséletének egyik jelentős szereplője lesz, akinek kiállítás-megnyitói, cikkei bizonyos védelmet jelentenek a művészek számára, akik ugyanakkor nem csak a kapcsolatai egy részét megőrző egykori hivatalnokot, funkcut, hanem a brancsbelit is látják benne. Így válik Németh a saját nemzedéke néhány nagy alakjának – mindenekelőtt Kondornak, Ország Lilinek, az egy nemzedékkel idősebb, de ekkor kibontakozó Schaár Erzsébetnek és Vilt Tibornak potens jóakarójává. Emlegeti még Csernust, továbbá Keserü Ilonát, Deim Pált, Lakner Lászlót, Gross Arnoldot.

¶ Ez az a része az életútinterjúnak, amelyet a jó és nosztalgikus emlékek valamilyen módon átfűtenek, s megérezhetünk valamit a korszak világvégi, kétségbeesett eufóriájából, amelyet aztán Nádas Péter örökített meg halhatatlanul a *Párhuzamos történetek*ben. Egész topográfiáját alkothatjuk meg elbeszélése alapján

megérezhetünk valamit a korszak világvégi, kétségbeesett eufóriájából

nyílt házak,
házibulik,
TIT-előadások,
polemikus cikkek
a progresszió
védelmében,
és mindenütt
az izgalom.
Valamiféle
zsenikorszak volt ez

a találkozóhelyeknek, ahol „nagyon informális, de mégis rettentő szigorú rend és rítus szerint” gyülekeztek a képzőművészek, építészek, filmesek, költők, írók. Quint, Tulipán, Bajtárs, Nárcisz, Apostol, Belvárosi, Pilvax, Nimród, Építészpince, Fészek, Jácint stb. „A Berlinben Nagy Laciék” – ezt magam is tanúsíthatom, aki tizenhét-hús évesen könyvekkel degeszre tömött aktatáskával jártam oda dolgozni és barátaimmal találkozni nagy könyvtaras, kényelmes lakásomból. A Malomtól talán azért maradt ki Németh felsorolásából, mert Kassák, aki oda járt, és az ő konstruktivista iránya nem tartozott a kedvencei közé. Nyílt házak, házibulik, TIT-előadások, polemikus cikkek a progresszió védelmében, és mindenütt az izgalom. Valamiféle zsenikorszak volt ez. Most válik értelmessé, hogy a könyv szerkesztői miért választották egy diákkori iskolailap-kísérlet címét a könyv címéül: „Szigetet és mentőövet!”

¶ Németh Lajos képzett és széles spektrumú művészettörténész volt, aki egyetemi éveit Piero della Francescával, majd a Flémalle-i mesterrel (mai tudásunk szerint Robert Campinnel) foglalkozott, vívódott, hogy szakdolgozatát a dunántúli barokk népi szobrászatról, vagy a szocialista művészcsopotról (Goldman György, Farkas Aladár, Háy Károly, Nolipa István Pál, és sokan mások) írja-e. Végül az utóbbi mellett döntött. Fülep Lajos tanítványaként Donatello, Caravaggio, Rembrandt, Courbet, Cézanne lebegett a szeme előtt, amikor kultúrpolitikusként egyfajta – Németh szerint Lukácshoz is, Fülephez is közel álló – monumentális realizmust szorgalmazott. A hatvanas évektől – bár erről szinte alig tudunk meg valamit az önéletrajzból – Csontváryt kutatja, akivel korán megismerkedett, s Pogány említett könyve mellett François Gachot Csontváry-könyve volt az első művészettörténeti olvasmánya. Csak sejthetjük, hogy a jelentős művészi élmény mellett választása azért is eshetett Csontváryra, hogy szakítson a mintakijelölés és mintakövetés szocreál gyakorlatával, ahol mindig valami lobogóra kellett fölesküdni (lobogónk Petőfi, lobogónk Munkácsy), s amelynek nevében – mint Némethnél olvassuk – Rényi Péter Szőnyivel átfestette a jobb kéz tartását, Horváth Márton pedig kifogásolta Osztapenko kapitány tömpe ujjait.

választása
azért is eshetett
Csontváryra,
hogy szakítson
a mintakijelölés
és mintakövetés
szocreál
gyakorlatával, ahol
mindig valami
lobogóra kellett
fölesküdni

¶ Az azonban, hogy egy akadémikus képzettségű és az akadémiai pályafutást ambicionáló tudós kortárs művészettel is foglalkozzék, unikum a korban. (Vayer Lajos szerepe, aki 1958 és 1978 között a Velencei Biennálé magyar miniszteri biztos volt, itt nem vizsgálható.) Van ennek a művészettörténeti diszciplína történetével is összefüggő oka, amelynek taglalása messzire vezetne. Sok nagy tudóst sorolhatunk fel, aki nem ereszkedett alá a kortársakhoz (Riegl, Warburg, Dvořák, Panofsky stb.), vagy csak egészen kivételesen. Magyarországon azonban, ahol Gerevich Tibor a római iskolát, Genthon István pedig a Gresham-kört pártfogolta (Kállai Ernőt itt csak azért nem említem, mert

az ötvenes évek
jelentős egyetemi
és múzeumi emberei
kerülték a kortárs
művészetet

ő az akadémiai kereteken kívül működött), éppenséggel politikai okai és félelmei voltak annak, hogy az ötvenes évek jelentős egyetemi és múzeumi emberei kerültek a kortárs művészetet. Annál örvedetesebb volt a művészeknek Németh Lajos érdeklődése, aki ráadásul barátságos, közvetítő, kompromisszumkész természet lehetett. Elbeszéli, hogy tanácsot és véleményt is kértek tőle. Kondor például rendszeresen hívta, hogy nézze meg új alkotását.

hivatalból is sokat
utazott, s művész
barátai tőle kaptak
hírt a nemzetközi
trendekről,
új művekről,
művészekről

¶ A fent elmondottakon túl még egy speciális oka is volt ennek a szövetségnek. Az ötvenes évek teljes bezártsága után a hatvanas években kissé felnyíltak ugyan a határok, de az utazás még nehéz és korlátozott vállalkozás maradt. Németh némiképp privilegizált helyzetéből kifolyólag hivatalból is sokat utazott, s művész barátai tőle kaptak hírt a nemzetközi trendekről, új művekről, művészekről. Kondor, Ország, Schaár és Fülep is – akik különböző okokból nem vagy keveset utaztak – igényt tartottak ezekre a beszámolókra. A hetvenes években a mester és a barátok sorra meghaltak, s Némethben fölmerült – ezt nevezném a kezdetben említett kettő mellett az életrajz harmadik intim megnyilvánulásának –, hogy ezek után mi értelme utazni, s ha már elutazott, mi értelme hazajönni.

a fiatalabb
nemzedékekkel
Németh már nem
foglalkozott

¶ Hasonló ambivalencia, mint a kultúrpolitikusság ügyében, a művészeti progresszió támogatása ügyében is megjelenik, a hatvanas évek végén. „Jobban kiálltam a modern, az avantgárd művészet mellett társadalmilag, mint szakmailag, és mint kiálltam magamban. ...nem tudtam apologétája lenni bizonyos mindig új irányzatoknak.” Az életrajzi interjúban nem tér ki rá, de tudnivaló, hogy a modern magyar képzőművészet egyik mérföldkövének számító 1968. decemberi Iparterv-kiállításnak olyannyira nem volt az apologétája, hogy *Új törekvések a magyar képzőművészetben* című cikkében a magyar tradíció megtagadásával és nyugati klisék kritikátlan átvételével jellemezte azt. A fiatalabb nemzedékekkel Németh már nem foglalkozott, átengedte a terepet Pernecky Gézának, Beke Lászlónak, Hegyi Lorándnak.

¶ Beke ennek az életútinterjújának a fő szervezője volt, s a könyv utolsó részében műfajváltást is kikényszerített, lényegében párbeszédet kettejük között a képzőművészet elméleti kérdéseiről. Ez annyiban nem jogtalan, hogy Németh Lajos azok közé a művészettörténészek közé tartozott, akiket foglalkoztattak a teoretikus problémák, és rendszeresen írt is róluk. Ez Magyarországon meglehetősen ritka, Németh munkásságában gyakran fel is panasolja, s a könyvben is olvasható, hogy nem tudott egy olyan kiváló tudóst, mint Gerszi Terézt arra rávenni, hogy írjon Max Dvořákról. Azzal hárította el, hogy őt az elméleti kérdések nem érdeklik.

¶ Németh Lajosnak nem voltak elméleti megoldásai, csak dilemmái, amelyek pontosan abból származtak, hogy nem akarta fölégetni a hidat a múlt művészete

és az éppen keletkező művészet között. Érezte azt a bökkenőt, amelyet George Kubler így fejezett ki ugyanebben a korszakban, 1962-ben: „Míg a művészettörténész számára a mai festészet csak rémisztő és értelmetlen kaland, ugyanakkor a mai festő üres rituális gyakorlatnak tekinti a mai művészettörténész fejtegetéseit.” Németh a gyakorlatban – legalábbis néhány művészbe vetett bizalma és azok iránta táplált bizalma révén – megoldotta ezt a kérdést, de az továbbra is fennmaradt az elméletben, mert nem lehetett általánosítani, s mint fent idéztem, benső kételyei is fölerősödtek. Majd’ negyed századdal ezelőtt írtam már erről a kérdésről Németh Lajos akkor megjelent posztumusz elméleti műve, a nagyon jellemző című *Törvény és kétely* kapcsán. Az én írásomnak is jellemző címe volt: *Egy nagy tudomány frusztrációja* (<http://holmi.org/pdf/archive/holmi1993-01.pdf>). Most annyival egészíteném ki, hogy ez a frusztráció valamilyen módon Németh Lajosra magára is jellemző volt.

Fülep Lajoshoz
való viszonya

¶ A könyv személytelen jellege okából nem ad lehetőséget arra, hogy ennek mélyebb magyarázatát keressük. Egy fontos vonatkozása azonban, ha nem is feltárva, de helyet kap a könyvben. Ez Fülep Lajoshoz való viszonya. Mesteréről hosszú és nagyon érdekes passzus szól, de a mester-tanítvány viszony sajátos jellegére csak következtethetünk. Úgy tűnik fel számomra, hogy Németh sohasem tudott felszabadulni Fülep lehengerlő hatása alól, s ha ez önmagában is problematikus lenne, ráadásul találkozásuk idején a századelő zseniális kritikusa néhány figyelemre méltó alkalmi írása ellenére az egykori zsenialitásnak már csak a vázát és manírjait hordozta. Mindebből következett, hogy Fülep egyszerre élt múltbeli nagy korszakában és egy kamuflált jövőben, amelyben majd tető alá hozza nagy művét. Megrendítő pillanat, amikor Németh hirtelen rájön, hogy amire Fülep rá akarja beszélni, az tulajdonképpen magának Fülepnek a megírandó témája, s mi, olvasók, arra is rájöhetünk, hogy ez nem más, mint a legtehetségesebbnek tekintett tanítvány instrumentalizálása. Ha Németh – mint ahogy az életútinterjúból kitetszik – teljesen kritikátlan volt Füleppel szemben, akkor lelkileg elfogadta, hogy ő mestere beszélő szerszáma.

ha Németh –
mint ahogy az
életútinterjúból
kitetszik – teljesen
kritikátlan volt
Füleppel szemben,
akkor lelkileg
elfogadta, hogy
ő mestere beszélő
szerszáma

¶ Vagy csak hallgatott kritikájáról? Nem tudom. Németh Lajos könyve több kérdést vet föl, mint amennyire válaszol. Sok mindent nem fejt ki, amit fontosnak vagy akár a legfontosabbnak vélhetnénk. Ilyen az a kezdettől mindvégig jelen lévő motívum, amit jobb híján a magyar valóság iránti érdeklődésnek, elkötelezettségnek írhatnánk le. Újra kellene olvasni az életművét, olyan embereknek, akik számára az itt olvasható harcokat őseik vívták.

Radnóti Sándor

RIPPL-RÓNAI NŐALAKJAI

Rippl-Rónai József évekig Párizsban élt és dolgozott, ekkor kezdte el megfesteni elegáns, kecses, hosszú ruhát viselő nőalakjait. Ezeket a nőket a festő mozgásban ábrázolta, de a környezetükre kevés hangsúlyt fektetett. A testtartás mellett még egy dolog közös Rippl-Rónai nőalakjaiban: mindig tartanak valamit a kezükben.

Figyeld meg a nők testtartását és próbáld meg kitalálni, hogy mit csinálnak éppen! Rajzold be a kezükbe a szerinted hiányzó tárgyakat!

Barangolj velünk!

Tégy egy vidám látogatást a múzeumban és ismerd meg játszva, alkotás közben a Magyar Nemzeti Galéria legnépszerűbb műalkotásait és művészeti stílusait.

Várunk!

A foglalkoztató- és színezőkönyvet keresd a Magyar Nemzeti Galéria shop-jában és webshopjában.

shop.szepmuveszeti.hu

